Tarixi keçmişimizi, adət-ənənələrimizi özündə yaşadan müqəddəs bayram

Xalqımızın ən müqəddəs, ən əziz bayramlarından biri də əsrlərlə yaşı olan Novruz bayramıdır. Azərbaycan xalqı bu əziz bayramını həmişə böyük ruh yüksəkliyi ilə keçirir. Novruz bayramının tarixi kökləri çox qədimlərə gedib çıxır. Həmişə olduğu kimi, dost, qardaş türk dövlətləri ilə yanaşı, Azərbaycanda da Novruz bayramı bu gün böyük coşqu və təntənə ilə qeyd olunur.

Əsasında maraqlı xalq mərasimlərinin dayandığı Novruz bayramı hamıya sevinc gətirir, sanki dünya yenilənir. "Novruz" sözünün hərfi mənası da elə yeni gün deməkdir. Novruz bayramında fəsillər dəyişir. Qış öz yerini yaza verir. Havalar isinir, torpaq oyanır, Yer üzü yaşıllığa bürünür. Novruzun rəsmi bayram kimi keçirildiyi qədim və Orta əsrlərdə onun haqqında müxtəlif məzmunda əfsanələr, rəvayətlər söylənilmişdir. Həmin rəvayətlərin bir çoxu bu gün də dillərdən düşmür.

Araşdırmalar Novruzun yaranma tarixinin izlərini ibtidai icma quruluşuna qədər aparıb çıxarır. Bəzi mənbələr Novruzun Babilistanda eradan əvvəl 3-cü minillikdə keçirildiyi barədə məlumatların olduğunu göstərir. Novruz şimal yarımkürəsində astronomik yazın başlanğıcı-gecə ilə gündüzün bərabərliyi qovuşuğunda icra edilən ən qədim xalq bayramıdır. Novruz bayramına qədər dörd çərşənbə qeyd edilir: su, od, yel və torpaq.

Küsülüləri barışdıran bayram

Adət-ənənəyə görə, Novruz bayramında bütün evin əşyaları havaya çıxarılıb yuyulur, təmizlənir və paklanır. İl ərzində bir-birindən küsülü olanlar barışır. Hər evdə mütləq yeməklərin şahı olan bayram aşı bişirilir. Bütün qonum-qonşular bir-birinə qonaq gedir və o nemətdən bir yerdə dadırlar. Bütün evlərdə açılan süfrələrdə bolluq, bərəkət rəmzi olan səməni qoyulur.

Etibarlı mənbələrdə Novruz bayramı haqqında bir-birindən dəyərli məlumatlara rast gəlirik. Biruni Əbu Reyhanın "Asarul Baqiye" (Pamyatniki minuvşix pokoleniy), Kaşğarlı Mahmudun "Divanü Lugat-it Türk", Balasaqunlu Yusif Has Hacibin "Kutadqu biliq", Ömər Xəyyamın "Novruznamə", Nizamülmülkün "Siyasətnamə", Nizami Gəncəvinin "İsgəndərnamə" və başqa əsərlərini nümunə çəkə bilərik. Həmin əsərlər bu gün də böyük maraqla oxunur. Nizamülmülk "Siyasətnamə" əsərində Novruz bayramından yazın gəlişi ilə əlaqədar keçirilən kütləvi xalq tədbirlərindən bəhs etmişdir.

Tarixi mənbələr bir daha təsdiq edir ki, qədim dövrlərdə Novruz təkcə xalq bayramı deyil, eyni zamanda dövlət bayramı kimi qeyd olunmuşdur. Məlumatlara görə, Novruz bayramı bir ay davam edərmiş. Türkdilli xalqlar bu bolluq, bərəkət rəmzi olan əziz bayramı böyük coşqu ilə qarşılayarmış.

Biruni Əbu Reyhanın və Ömər Xəyyamın əsərlərindəki məlumatlardan öyrənirik ki, insanlar Novruzda yerə su səpər, yaxınlarına hədiyyə verər, şirniyyatlar paylayar və digər mərasimlər icra edərmişlər. Bayram günündə süfrəyə buğda, arpa, darı, qarğıdalı, noxud, mərcimək, düyü, küncüt və ya lobya unundan hazırlanmış çeşidli çörəklər düzərmişlər.

Novruz bayramı şənliklərində kütləvi gəzintilər, xalq oyunları, yarışlar, rəqs və nəğmələr oxunarmış, məzhəkəçilər və kəndirbazlar öz bacarıqlarını nümayiş etdirərmişlər. Bu bayramı təntənəli keçirməklə yanaşı, xəstələrə müstəsna diqqət və qayğı göstərilər, qohum və dostlara baş çəkilərmiş, yaxınlarının məzarları ziyarət olunarmış. Bütün bunlar bir daha onu göstərir ki, Novruz bayramının qarşılanma mərasimləri ümumbəşəri dəyərlərə söykənir, insanlığa xidmət edir.

Miflərdə, əfsanələrdə yaşayan Novruz

Orta əsrlərdə yaranmış və geniş yayılmış İran əfsanələrinə görə, Novruz bayramı ilk dəfə mifik İran şahları Kəyümərs və ya Cəmşid tərəfindən tətbiq olunmuşdur. Əl Biruninin yazdığı rəvayət isə Novruzun yaranmasını Azərbaycanla bağlayır. Bu rəvayətə görə, Cəmşid Azərbaycana gələndə qızıl taxta oturur və insanlar onu öz çiyinlərində aparırlar. Günəşin şüası Cəmşidin üzərinə düşdükcə insanlar onu görür və sevincdən həmin günü bayram edirlər.

Yaranma tarixi rəvayət və miflərə qədər gedib çıxan Novruzda yazın gəlişi təntənə ilə bayram edilir. Böyük el şənlikləri keçirilir. Bu şənliklərdə müxtəlif rituallar yerinə yetirilir. Əski türklərin dini mərasim və ayinlərinin necə icra edildiyini bu və ya başqa şəkildə Çin və ərəb qaynaqları ilə yanaşı, türk dastanlarının boylarından, xalq əfsanələri və rəvayətlərindəki məlumatlardan öyrənirik.

Hər şeydən əvvəl qeyd olunmalıdır ki, Novruz insanların təbiətə bağlılığından və ona olan sevgisindən təşəkkül tapan bir bayramdır. Türk düşüncəsində təbiətdəki dəyişiklik etnosun həyatında dönüş və təzələnmə nöqtəsi kimi qiymətləndirilib. Əski türk imperatorluqları dövründə ilk bahar və son baharın rəsmi dövlət bayramları olması haqqında Çin qaynaqlarında kifayət qədər məlumatlar var. Mahmud Kaşğari "Divani lüğəti-türk" əsərində baharın gəlişini sellərin, suların çağlaması, dünyanın nəfəsinin isinməsi, çiçəklərin açılması və sairə şəklində təsvir edir.

Yaşı qədimdən qədim olan Novruzun elə adətləri olub ki, onları bu gün kimsə xatırlamır. Ata-babalarımızın mifoloji təfəkkür süzgəcindən keçən və inanc sistemini formalaşdıran adətlərdən çoxu təəssüf ki, bu gün unudulmaq üzrədir. Amma bu adətlər insanların yaddaşında unudulsa da, tarixin yaddaşında həmişəlik qalıb.

İnsanların ümid və inam yeri

Axır çərşənbə və Novruz axşamında evin damına buğda atırlar ki, bərəkət çox olsun. Həmin günlərdə un çuvalının ağzını açıq qoyurlar ki, bərəkət paylananda bağlı qalmasın. İlaxır çərşənbədə axar suyun qabağını kəsmək olmaz. İnanclara görə, kəssən, sənə xətər toxunar. Bu da əcdadımızın suyu müqəddəs saymasına işarə edir. Bayram tonqalı yanıb qurtarandan sonra onun dövrəsinə üç cızıq çəkib deyirmişlər ki, əgər belə etməsən, sənə xətər toxunar. Evin də bərəkəti gedər. Bu da əcdadlarımızın torpaq və suya olduğu kimi, oda da müqəddəs baxmasını təsdiq edən amildir.

Novruz bayramında göyərdilən səməni yazın gəlməsinin, təbiətin canlanmasının, əkinçiliyin rəmzidir. Camaat səməni göyərtməklə növbəti təsərrüfat ilinə bərəkət, bolluq arzulayır. İnsanlar bayrama dörd həftə qalmış, hər çərşənbə axşamı və bayram günü tonqal qalamaqla, mahnı qoşmaqla Novruza inamlarını ifadə ediblər. Onu da qeyd edək ki, bütün bu mərasimlər islamdan çox-çox əvvəl mövcud olmuş qədim Şərq ənənələrinin davamıdır.

Ömrü cəmi 23 ay olmuş Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətində Novruz bayramı iki dəfə - 1919-cu və 1920-ci illərdə rəsmən təntənə ilə qeyd olunmuşdu. 1921-ci ildə "Kommunist" qəzeti yazırdı ki, Novruz münasibətilə məktəblilərə bayram sovqatları paylanıb. Həmin il teatr və klublarda konsert və tamaşalar verilib. 1925-ci ildə sovet hökuməti Novruzla əlaqədar xüsusi qərar qəbul edib. Bu qərara görə, Novruzun da başqa 6 milli və dini bayramlar kimi dövlət səviyyəsində keçirilməsi nəzərdə tutulub. Lakin Sovet hakimiyyəti yerini möhkəmlətdikcə başqa milli bayramlar kimi Novruz da mühafizəkar bolşeviklərin hücumlarına məruz qalıb. 1929-cu ildə Novruz dövlət bayramlarının siyahısından çıxarılır. 1937-ci ildə SSRİ Konstitusiyasının qəbulu ilə bütün dini və milli bayramlar qadağan edilir. 1953-cü ildə Stalinin ölümündən sonra bütün milli bayramlara "qeyri-rəsmi" icazə verilir. Daha doğrusu, həmin vaxtdan adamlar Novruzu ailə çevrəsində keçirə bilmişdilər.

1967-ci il martın 20-də Bakının qədim Qız qalası yaxınlığında el şənlikləri keçirilib. Gəlin kimi bəzədilmiş Bahar qız da şənliyə at belində gəlib. Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçiləndən sonra Novruz bayramı daha böyük ruh yüksəkliyi və təntənə ilə keçirilməyə başlanılmışdır.

2009-cu il sentyabrın 30-da Novruz bayramı UNESCO tərəfindən Qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil edilmiş, 23 fevral 2010-cu ildə isə BMT Baş Assambleyasının 64-cü sessiyasının iclasında mart ayının 21-i Beynəlxalq Novruz Günü elan edilmişdir.

Qarabağda alovlanan Novruz tonqalları

Ümummilli Lider Heydər Əliyev bütün varlığı, qəlbi, ruhu ilə doğma xalqına, onun milli adət-ənənələrinə, əxlaqi dəyərlərinə bağlı olan böyük tarixi şəxsiyyət idi. Ulu Öndər Novruz bayramında xalqın arasında olmaqdan sonsuz qürur hissi keçirər, bu əlamətdar gün münasibətilə təşkil olunan təntənəli tədbirlərdə iştirak edərdi. Heydər Əliyev 2000-ci il martın 21-də Novruz bayramındakı çıxışında demişdir: "Novruz bayramı Azərbaycan xalqının, azərbaycanlıların ən əziz bayramıdır. Hər xalqın tarixboyu yaranmış və ənənəyə çevrilmiş bayramları vardır. Azərbaycan xalqının da bayramları vardır. Bunların bir qismi dövlət bayramlarıdır, bir qismi xalq, din bayramlarıdır. Bütün bu bayramların içərisində millətimiz üçün, xalqımız üçün, hər bir azərbaycanlı üçün ən əziz, ən doğma, ən sevimli bayram Novruz bayramıdır".

Xalqımız Novruz bayramını yenə də tarixi ənənələrə uyğun olaraq davam etdirir. Bu gün insanlarımız Novruzu daha böyük sevinclə qeyd edir. Çünki beşinci ildir ki, torpaqlarımız erməni işğalından azad olunub. Ölkəmizin ərazi bütövlüyü və suverenliyi bərpa edilib. Torpaqlarımız işğaldan azad olunandan sonra Prezident İlham Əliyev Novruz tonqallarını Qarabağda yandırır. Dövlət başçımız 2021-ci ildə Şuşada, 2022-ci ildə Suqovuşanda, 2023-cü ildə Talış kəndində yandırdığı Novruz tonqalını növbəti dəfə 2024-cü il martın 18-də Xankəndi şəhərinin mərkəzi meydanında alovlandırdı.

Ən çox sevindirici hadisələrdən biri də odur ki, keçmiş məcburi köçkünlər doğma ocaqlarına qayıdırlar. Ata-baba yurdlarına dönən sakinlər Novruz bayramını dövlət tərəfindən yeni tikilmiş evlərində qeyd edirlər. Bu gün Novruz tonqalları Şuşada, Cəbrayılda, Zəngilanda, Laçında, Füzulidə, Xankəndidə, Xocalıda və işğaldan azad olunmuş digər şəhər və kəndlərdə yandırılır. İnsan üçün bundan böyük sevinc yoxdur. Yaxın zamanlarda bütün keçmiş məcburi köçkünlər belə sevinc dolu günlər yaşayacaqlar.

Vahid MƏHƏRRƏMOV,
"Azərbaycan"

Azərbaycan.- 2025.- 18 mart (№ 59).- S.11.